

At the same time in our strong opinion the atheistic regime couldn't destroy the common legal institute of Orthodox Church all over the Soviet Union and the next time Orthodox Church restored its place in the human's world outlook system.

In conclusion it's worth to sign that nowadays the researching of Donbass church history of interwar period and period nazi occupation is complicated by the difficult politic situation in the region. Unfortunately the material of Lugansk and Donetsk state archives are unavailable for Ukrainian researches, but gradual actualization of this problem makes the strong prospects of its future fast research.

Key words: *Orthodoxy, Bakhmut, repression, anti-religious policy, Ioanik (Sokolovsky), Ioasaf (Popov), Mykolai (Theodosyev).*

УДК 94 (477) (092)

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-127-134

В. В. Тельвак

*доктор історичних наук, професор, професор кафедри
всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка*

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК РЕДАКТОРА СЕЛЯНСЬКИХ ГАЗЕТ*

Статтю присвячено реконструкції культурної політики М. Грушевського як редактора й дописувача газет «Село» та «Засів». Доведено, що пріоритетом для М. Грушевського стала боротьба з неписьменністю селян. Наголошено, що М. Грушевський багато сил спрямовував на формування політичної культури свого читача. Визначено, що найбільш активно М. Грушевський пропагував переваги автономного ладу. З'ясовано, що найвагомішим виміром культурної політики для М. Грушевського був її історичний складник. Своєю історичну ідеологію вчений транслював у багатьох текстах, сфокусованих на персоналіях, історичних пам'ятках і сюжетах. Доведено, що провідною рисою історичної публіцистики М. Грушевського було намагання прищепити читачеві почуття соборності українських земель. Відтворено рецепцію діяльності М. Грушевського в селянських газетах. У підсумку наголошено на об'єктивному та серйозному ставленні М. Грушевського до обговорюваних питань та свідомому униканні повчально-виховної риторики. Доведено, що це зробило «Село» та «Засів» справжньою школою національного самовиховання та зумовило популярність цих газет у широких читацьких колах.

Ключові слова: *М. Грушевський, культурна політика, публіцистика, «Село», «Засів».*

Постановка проблеми. Публіцистика Михайла Грушевського – один із найбільш популярних сюжетів присвяченої йому різнопланової літератури. Дослідники слушно вказують на потужність впливу Грушевського-публіциста на модернізацію всіх напрямів тогочасного українського життя. Нерідко також звертається увага на той факт, що видатний історик був ідеологом і творцем української преси для селян. Створені та редаговані ним газети «Село» та «Засів» стали первістками селянської періодики на

Наддніпрянщині, виконуючи важливу національно-виховуючу місію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на сказане, газети «Село» та «Засів» неодноразово перебували у фокусі уваги грушевськознавців. Маємо на сьогодні й декілька спеціальних студій. Так, газету «Село» як явище українського видавничого руху проаналізував І. Ткаченко [1]. Його ж перу належить аналіз публіцистики М. Грушевського на сторінках редагованих ним газет для селянства [2]. С. Панькова реконструювала редакторську працю видатного історика в «Селі» крізь призму мемуарних та епістолярних джерел [3].

Мета. Водночас, зосереджуючись на проблемах суто редакційної праці М. Грушевського як видавця газет «Село» та «Засів», згадані й інші дослідники лише принагідно звертаються до феномену культурної політики видатного вченого. Натомість, значну цікавість викликає з'ясування тих акцентів національно-культурного плану, що їх у своїх дописах на сторінках «Села» та «Засіву» розставляв головний редактор, адже він значною мірою був автором дописів на історичну, просвітню та культурологічну тематику. Тож автор статті ставить за мету реконструювати особливості культурної політики М. Грушевського як редактора й дописувача газет «Село» та «Засів».

Виклад основного матеріалу. Про власне бачення культурних пріоритетів заснованого часопису М. Грушевський виразно написав вже у першому числі «Села» у редакційному зверненні до читачів. «Де селянство, робітники і весь народ тямущий, просвічений, тим ліпше, легше, щасливіше живеться всім вкупі і кожному зокрема, – переконує автор. – Менше темноти – менше й неправди, шкоди, всякого лиха. Через те – хто хоче добра своєму краєві, своєму народові, повинен подбати про те, щоб самому бути просвіченим, тямущим, але і про те також, щоб і навколо нього люди, громада, народ були теж якомога тямущі, просвічені. До сього служить школа, книжка, газета. Сьому допомогти хочемо і нашою газетою [...]» [4, 234].

Боротьба з неписьменністю селян стала для головного редактора пріоритетом у його постійних зверненнях до читача. «Бо просвічене, свідоме селянство та робітники – велика сила [...]», – переконував він [5, 237]. Чудово розуміючи специфіку сезонної селянської праці, М. Грушевський в осінніх числах радив з користю провести дароване природою затишся в польових роботах. Для цього, наголошував редактор, не потрібно багато коштів – цілком вистачить, якщо декілька грамотних односельців створять просвітній гурток і обмінюватимуться придбаними книгами. Згодом, коли розшириться коло спраглих рідного друкованого слова, вказує редактор, слід організувати читальню, що повинна стати духовним осередком села, котрий притягуватиме й неписьмених. Цікаво, що за орієнтир у тогочасному видавничому русі історик своєму читачеві пропонував обрати редакції «Села», а потім і «Засіву». Як свідчить редакційне листування, селяни охоче радилися зі своєю газетою.

Метою згаданої вище освітньої кооперації селян, наголошує М. Грушевський, має стати організація філіалів «Просвіти»: «Коли є в вашому селі душ скільки таких, що сим цікавляться і раді б зайнятися, напишіть

* Статтю написано згідно з держбюджетною темою «Українська революція (1917 – 1921 рр.): селянський фактор» (номер державної реєстрації 0118U003864)

до вашої губернської «Просвіти», а вона вам і устав пришло, і научить, як зробити і куди подати прошеніє» [6, 244]. В тому ж випадку, коли в губерніях з різних причин нема «Просвіт», М. Грушевський радить «закладати самим собі просвітне товариство, чи то в виді общеської бібліотеки, чи в виді любительського театрального гуртка, для представлень, чи в виді просвітнього товариства» [6, 244]. Знаючи з багатьох джерел інформації, що царська адміністрація неприхильно ставиться до поширення просвітнього руху серед селянства, редактор інформує свого читача про цілковиту законність таких просвітніх ініціатив. Більше того, і в цьому випадку керовані ним редакції селянських видань стали порадиниками для бажаючих утворювати на селі такі культурні осередки: газети друкували на своїх шпальгах взірці відповідних подань, роз'яснювали процедурні нюанси їх проходження всіма бюрократичними інстанціями, допомагали юридичними порадами. Поборюючи прищеплену століттями громадську інертність українців, історик постійно закликав селян: «Вас же всіх просимо в ваших селах підшукувати собі людей [...] з якими б ви могли приступити до заснування в своїм селі потрібного товариства чи гуртка» [6, 244].

Спонукаючи селян до освіти, М. Грушевський у редагованих ним газетах наголошував на потребі плекання рідномовної читачької культури. Маючи на оці зрусіфікованість українських міст, учений чудово усвідомлював, що тільки село здатне дати поштовх ренесансу тривалий час упосліджуваної української мови. Так, у редакційній передмові до першого числа «Засіву», котре прийшло на зміну зацькованого царською адміністрацією «Села», історик акцентував: «Живому слову надаємо велику вагу. Бачимо велику потребу селянства і робітництва в газеті на рідній мові» [7, 282].

Зі сторінок «Села» та «Засіву» М. Грушевський постійно переконував у потребі плекання рідного слова, вказував на небезпеку культурного служіння іншим народам. Показуючи високу місію селянства у збереженні української мови, вчений з певним пафосом звертався до свого читача: «Як селянство наше далі буде тої мови рідної міцно держатися, а разом буде просвічатися, гуртуватися, ставати більш тямущим, освіченим і заможним, разом з ним буде підноситися наша мова українська, наш народ. Будуть його не зневажати, а шанувати; будуть нашу мову не тільки що за людську, але й за дуже добру та поважну вважати. І се ви, браття, селяни та робітники, добре пам'ятайте і не забувайте, що в своїх руках держите долю того славного народу українського [...]» [8, 259].

Наслідком збільшення освіченості серед селянства, на думку М. Грушевського, повинен також стати вихід представників цього стану з віковичної автаркії, зацікавлення справами своєї округи, а також країни та співвітчизників, зрештою – усвідомлення вагомості власної активності та відповідальності за свідому громадянську позицію. «Тепер, – стверджує редактор, – кожда значніша подія в однім краї відбивається зараз і на житті інших, навіть дуже далеких сторін» [4, 234]. У дієвий спосіб реагуючи на згадану проблему, головний редактор багато сил спрямовував на формування політичної культури свого читача.

Щодо цього можемо говорити про декілька тематичних акцентів редактора «Села» та «Засіву». Так, доволі багато М. Грушевський писав про переваги громадського самоуправління як про певний політичний орієнтир для російського українства на найближче майбутнє. Звісно, цієї теми він не міг порушити безпосередньо, слушно побоюючись реакції цензури, котра й так особливо щільно «опікувалася» селянськими видавничими проектами історика. Тож тему громадського та національного самоуправління він презентував опосередковано – в контексті ознайомлення читача з життям мешканців інших окраїн Російської імперії чи з буттям забручанських побратимів.

Стосовно першого випадку, він обрав приводом століття прилучення Фінляндії до Російської імперії. Оповідаючи про особливості життя цієї самоврядної території держави Романових, М. Грушевський звернув читачеві увагу на тих перевагах, котрі дає автономний устрій. Насамперед, ствержує він, це можливість жити відповідно до своїх історично вироблених традицій. По-друге, це безперешкодне плекання рідної культури та мови. Тут, як і годиться історикові, львівський професор проводить цікаві паралелі між українцями та фінами, котрі зазнали денационалізуючих впливів з боку пануючих народів: «Поки Фінляндія була при Швеції [...] вчили по школах тільки по-шведськи і думали, що фінська мова до того не придатна, так як декотрі у нас на Україні кажуть про українську мову, що вона не здатна на людську мову, а тільки на мужицьку» [5, 237]. Цікавим є рецепт подолання такого стану речей, що його селянинові пропонує М. Грушевський. На його переконання, розпочинати потрібно насамперед з просвіти власної і громадської, з тверезого та активного способу життя, за якими власне й повинно піти покращення громадянського становища.

Найбільше про переваги самоврядування М. Грушевський оповідав читачам «Села» та «Засіву», ознайомлюючи їх із життям австрійських українців. Хоча й нелегко живеться українцям у цілковито здомінованій поляками Галичині, писав редактор, та все ж саме автономні права національним громадам, гарантовані Конституцією, дали можливість перетворити край на культурний П'ємонт. Обминаючи цензурні заборони, М. Грушевський доволі багато розповідав наддніпрянським селянам про культурні здобутки забручанських побратимів. Згадаємо тут для прикладу допис історика про очолюване ним НТШ [9].

Окрему увагу редактор присвятив поясненню читачеві-селянину механізму самоуправління краєм забручанськими українцями. Вкотре обстоюючи переваги автономного статусу, М. Грушевський зауважив: «Воно само по собі дуже розумно і неминуче потрібно, щоб усякі справи, що належать до місцевого життя, розглядалися і рішались не столичним парламентом, а на місці, місцевим самоврядуванням [...]. Державний парламент, за множеством справ, не може вглянути добре в потреби і справи поодиноких країв, не має часу ними зайнятися, або пускає без уваги, або рішає під впливами різних зовсім сторонніх міркувань та впливів, а не так, як вимагає добро краю. Тому поширення місцевого самоврядування чи

автономії [...], – річ добра сама по собі» [10, 375]. Разом із тим, вчений показує труднощі функціонування парламенту в Дунайській монархії, викликані специфікою виборчої системи, що дає перевагу польському національному елементу. За таких умов, пояснює він, існує ціла практика парламентської боротьби (особливо докладно історик пояснив механізм обструкції), що дозволяє навіть слабким політичним гравцям здобувати бажане.

Відзначимо, що докладність змалювання головним редактором практики самоврядування галицькими українцями була зумовлена тим, що після 1905 р. селяни в Російській імперії ставали активними учасниками громадсько-політичного процесу. Тож приклади з життя наддністрянських побратимів мали надати їм впевненості в собі. М. Грушевський немало уваги присвятив поясненню своєму читачеві необхідності свідомого та відповідального ставлення до нової громадської ролі. Ця відповідальність, стверджував учений, повинна мати за орієнтир інтереси українського життя: «Почнуться вибори до Державної Думи і бажано, щоби наше правдиве селянське слово залунало по всіх селах, щоби селяни вибрали собі досвідчених оборонців, а не тих, хто пнеться до Думи гальмувати народну справу або полатати свої кишені десятками посольського порціону» [11, 287].

Відзначимо, що, формуючи у селян базові елементи політичної культури, М. Грушевський був далеким від того, щоб нав'язувати читачеві власні політичні смаки. Він лише наголошував на необхідності постійно мати на оці інтереси власного народу та української справи в цілому. Поряд із цим, впадає у вічі його нетерпимість до єдиного політичного руху – чорносотенців, котрі «завжди зводили огидливі свої наклепи на все українське, робили куди слід доноси, запевняли, що українці в своїй роботі йдуть проти правительства, що се купка бунтарів, які домагаються неналежних прав для себе і народу» [12, 286]. Називаючи опонентів українства «чорною зграєю», історик на багатьох прикладах показує дійсну загрозу правомонархістів для українського життя. Тож українці, вважав М. Грушевський, повинні на виборах показати своє зневажливе ставлення до їхньої руйнівної праці: «Тепер настає час виборів. Скоро почнуть вже намічати кандидатів до четвертої Думи і сі чорні герої та «погромщики» [...] мають надію увійти в довір'я народу; та народ наш таким панам не буде йняти віри, як і досі не йняв. І хоч вони себе називають друзями народу, а сховати жала гадючого не вміють. Печать Іуди наложило на їх саме життя і мета їх відома народові» [12, 286].

Найвагомішим виміром культурної політики для М. Грушевського був її історичний складник, що, зрештою, не повинно дивувати. Власну історичну ідеологію вчений транслиував у багатьох текстах науково-популярного характеру, що їх упорядниці дореволюційної публіцистики автора «Історії України-Руси» С. Панькова аргументовано розподілила на три сюжетно-тематичні групи.

Найчисельнішою була створена М. Грушевським галерея портретів видатних українських діячів минулого та сучасності. Відзначимо, що певним критерієм селекції гідних відзначення персоналій вітчизняної історії та культури був для вченого їхній

зв'язок із простолюдом – чи то через походження, чи то поважністю внеску у його долю. Останній критерій помітно домінував у змалюванні життєписів героїв середньовічної та ранньомодерної доби. Так, представляючи князя Романа як талановитого будівничого української держави на її західних теренах, М. Грушевський особливу увагу приділив ставленню широких верств населення до його праці: «Простий нарід також дуже любив його за те, що він приборкав горде та пишне галицьке боярство, бо забрало велику силу в землі, трясло князями, як хотіло, скидало їх та проганяло, а zarazом кріпостило й неволило простих людей, захоплювало землі, і не було на нього ні суду, ні управи, бо все було в руках свого боярства. Роман [...] сильно приборкав бояр і найбільш пишних з-поміж них попроганяв, покидав [...]». Але простому народові те подобалося дуже, і він всею душею приляг до Романа» [13, 318-319].

Свою чергою, князь Костянтин Острозький, крім зрозумілих згадок про його військові та державні заслуги, атестується автором оборонцем свого народу та палким захисником його віри у той недобрый час, коли більшість еліти зрадила релігію своїх батьків. «А сей князь Костянтин і його син вірно держалися свого народу, своєї мови, своєї віри, жертвували гроші на школи для своїх земляків, заводили друкарні, книги друкували (князь Василь-Костянтин), – пише М. Грушевський. – І тому українці дуже шанували їх, вважали своїми проводирями, «головами свого народу» українського» [14, 297].

З огляду на згадані критерії, очікуваним є те, що народними героями ранньомодерної доби стали провідники українського козацтва. Вони змальовувалися винятково у романтичному ключі як відважні народні месники, єдині захисники простолюду й оборонці його православної віри. Так, пишучи про гетьмана Петра Сагайдачного, М. Грушевський відзначив: «Славився він як щасливий і зручний вождь на війні і як вірний син України, що любив свій народ український ширі і гаряче» [15, 298]. Деталізуючи читачеві останню характеристику, вчений наголошував на заслугах гетьмана з поширення освіти та науки українською мовою, захисті селян від надужиття польської шляхти. Інший гетьман – Петро Дорошенко – також уславився як послідовний оборонець простолюду, тому «Україна не забула свого вірного сина!» [16, 294]. Зрештою, за подібні заслуги, зауважив М. Грушевський, народ пам'ятатиме і Павла Полуботка, котрий «не хотів допустити до загибелі старих прав і порядків українських» [17, 313]. Тож коли він ціною власного життя програв нерівне протистояння з царем Петром I, «на Україні дуже жалували за ним, вважали його мучеником за Україну» [17, 314].

Найбільше ж уваги М. Грушевський присвятив діячам українського модерного відродження. І тут властиво бачимо повсюдне акцентування селянських коренів лідерів українського руху або ж простеження їхнього тісного зв'язку з життям простолюду. Культовою постаттю української культури XIX ст. історик називав Тараса Шевченка. Характеризуючи Кобзаря, він писав: «Тарас Шевченко був сином кріпаків, сам виріс в кріпацтві, бачив, як поневірялися й жили люди, працюючи змалку до останку, як худоба, на панщині, й не маючи ні в чім власної волі, живучи і вмираючи в тім ярмі без просвітку і надії на кращу

долю» [18, 328-329]. Та геній селянського сина був настільки потужним, розмірковував учений, що завдяки збігові сприятливих обставин вдалося його викупити з неволі. Але недовго тривало щастя поета та художника – за участь у Кирило-Мефодіївському братстві було його покарано найбільш жорстоко серед братчиків, що згодом і спричинило передчасну смерть Кобзаря.

Серед багатьох сюжетів Шевченкової творчості М. Грушевський особливо докладно висвітлює для читачів селянських газет її історичний складник з акцентом на козацьку тематику. Відзначимо, що в грушевськознавстві малознаною є оцінка львівським професором генію Шевченка-історика, адресована читачам «Села». Тож наведемо розлогу цитату: «Шевченко відкрив новий світ українській поезії і українському громадянству, його мислі і почуття. [...] В старій минушині України він навчався цінити не бучну славу, не гук побід і огні пожарів, а змагання до правди, свободи, загального добра. І він, не боючись докору і глузу, протягав руку тим давнім борцям, хоч би світ славив їх розбишаками, злодіями, «п'ятном в нашій історії» – коли чув в них сі змагання до правди і добра, а відвертався від пишних гетьманських постатей, коли підозрівав у них тільки плазування перед Варшавою або Москвою, перед правителями польськими і московськими, і ляв їх сміттям варшавським і грязню московською» [19, 324-326].

Не оминув своєю увагою М. Грушевський також інших діячів Кирило-Мефодіївського товариства, знову ж таки акцентуючи їхній зв'язок із селянством. Так, Микола Костомаров, будучи за походженням росіянином, своїм свідомим вибором зробив служіння українській культурі. «[...] Прилегли всю душу до українського народу, як небагато і з родовитих українців, – зауважив М. Грушевський, – зостався вічним докором таки всяким землячкам нашим, що тільки хліб український їдять та перед світом брешуть, що нема ані мови, ані народу українського, а тільки один руський, і не треба українцям ні письменства, ні школи української, бо вони руське розуміють за своє і нічого українського не хочуть» [20, 306]. Відтворюючи перипетії життєпису М. Костомарова, історик також розкрив своєму читачеві ключові моменти ідеології братчиків, простежуючи логіку обґрунтування ними права українців на самоврядування. Про важливість громадського чину кирило-мефодіївців М. Грушевський оповів у контексті висвітлення біографії третього знаного братчика – Пантелеймона Куліша [21, 309].

Поряд із українськими романтиками, редактор «Села» та «Засіву» немало уваги присвятив і сучасним собі діячам українства. Як і в попередніх випадках, у змалюванні життєписів Івана Франка, Володимира Винниченка, Миколи Лисенка, Володимира Антоновича, Марка Кропивницького, Івана Нечуя-Левицького, Олександра Кониського та Олександра Кістяківського М. Грушевський також акцентує зв'язок героїв своїх дописів із селянством. Так, І. Франко «не одірвався від рідного селянства, а навпаки, все, життя віддав просвіті українського народу та його усвідомленню» [22, 288]. Про В. Винниченка насамперед згадано те, що «уродився [...] в селянській сім'ї» [23, 290]. В. Антонович у своїй творчості показував, «яка кривда діялася нашому

народові, селянству особливо, і як той народ шукав правди, боронитися хотів через свої повстання козацькі та гайдамацькі» [24, 310]. Селянською тематикою запам'ятався читачеві «Села» також І. Нечуй-Левицький: «Особливо ж повинний бути він близький нашому селянству, бо працю свою присвятив він, головню, українському селу, його горю і злидням» [25, 320]. Знаний юрист О. Кістяківський «часто виступав в обороні українського селянства» [26, 323]. Подібні приклади можемо наводити й далі.

Вже цілком для селянської аудиторії було адресовано розповідь М. Грушевського про талановитих гуцульських майстрів – братів Шкрібляків. Атестуючи цих різьбярів «селянами-мистцями», редактор на прикладі їхнього життя показав наддніпрянському читачеві, що активна життєва позиція, віра у власні сили та плекання свого таланту здатні піднести людину над обмеженнями її стану. «Такі то дотепні люди бувають між нашими селянами», – завершує свій допис історик [27, 305].

Не меншим розмаїттям представлено й другу групу історичних дописів, присвячену історичним місцям та визначним пам'яткам України. У цій групі статей простежується провідна риса громадсько-політичної публіцистики М. Грушевського – намагання прищепити читачеві почуття соборності українських земель, що хоча й поділені кордонами, проте заселені одним народом. Тож тут бачимо і оповідання, приміром, про підросійські Київ та Чернігів, і про півдавстрійські Львів і Перемишль, об'єднані у тематичну серію «Наші городи». З огляду на це, очікувано, що, оповідаючи про минуле та сучасність старовинних українських міст, історик неодмінно акцентує національний колорит їхнього характеру – через особливості заснування, давні пам'ятки, видатних мешканців чи культурну активність громади. У випадку півдавстрійських міст, зокрема, галицької столиці, сміливо пророкує, «що як не ми, то діти наші побачать Львів українським містом» [28, 347].

Серед історичних пам'яток М. Грушевський особливо увагу приділяє княжим (Олегова могила, Аскольдова могила, церква св. Василя в Овручі, Мстиславова церква у Володимирі-Волинському) та козацьким (Запорозька Січ, могила Сірка) локаціям. Згадує вчений також і про визначні природні феномени. Для прикладу, наведемо його розповідь про Болди – природні скали на Стрийщині [29]. Всім цим історик виховував у свого читача, з одного боку, розуміння багатоманітності та щедрості рідної землі, з іншого – почуття відповідальності за залишені предками культурні скарби. М. Грушевський стверджує: «Лиха доля українська мало полишила нам пам'яток з тих колишніх часів української сили. Тим пильніше мусимо збирати й берегти те, що зісталось» [30, 360].

Зрештою, третю групу текстів присвячено знаковим сюжетам рідної історії. У ній домінують розповіді про козацьку добу, що повинно було виховати у читача гордість за своє славне минуле, коли українці самі вирішували власну долю, а подекуди рішучим чином впливали на хід подій у східноєвропейському регіоні. Характеризуючи козаків, М. Грушевський виокремлював національно-захисний характер їхнього служіння народу. Борючись зі стереотипами сучасної собі історіографії, він

пояснював читачеві: «Не були се [козаки] розбійники, жадні чужого добра, як ослаблювали їх поляки, а люди покривджені, що з зброєю в руках повставали, аби свого права дійти, свободу добути і можливість жити по-людському» [31, 363].

Ідея соборності, в розумінні М. Грушевського, передбачала також ознайомлення наддніпрянського селянина з його зазбручанським побратимом. Цій меті була присвячена стаття «Наші люди з карпатських країв», в якій йшлося про особливості побуту гуцулів, буковинців і жителів Покуття. Та справжнім гімном соборності стала стаття головного редактора «Україна», що формувала в читача уяву про рідну землю як географічну, етнічну, культурну й історичну цілісність. Виховуючи у читача почуття гордості за свою Батьківщину, М. Грушевський на численних прикладах переконував, що «мало ще де знайдеться на світі така країна як наша» [32, 366]. Цій же меті було покликано живинання політоніму «Українська держава» при розповіді про добу середньовіччя.

Окрему увагу потрібно звернути також на той важливий факт, що всі згадані статті М. Грушевського були зі смаком проілюстровані чи то малюнками з давніх рукописів, чи то творами тогочасних художників, чи то фотографіями місцевостей, історичних пам'яток та видатних особистостей. Найбільший інтерес у читачському середовищі, як свідчить редакційне листування, мали вміщені в газетах картографічні матеріали, особливо мапа України. Цією візуалізацією вчений мав намір досягти підсилення враження від описаного словом, а також і підштовхнути до читання тексту на історичну чи культурологічну тематику. Загалом добір ілюстративного ряду редакційної М. Грушевським періодику для селян наразі є малознаною, але перспективною проблемою наукового осмислення.

То ж якою була реакція різних категорій читачів на старанно конструйовану та наполегливо популяризовану М. Грушевським ідеологію у заснованих ним селянських газетах? Першою в часі була захоплююча реакція колег ученого з українського демократичного табору, котрі слушно вказали, що саме львівському професору виявилось під силу втілити в життя давню інтелігентську мрію про селянську газету. Як тільки поширилися чутки про плани М. Грушевського видавати українську газету для народу, вони стали предметом жвавого обговорення в національному середовищі. Для прикладу згадаємо лист В'ячеслава Липинського до Василя Доманицького: «З «Ради» я довідався, що має виходити «Село» – селянський тижневик ілюстрований – ближче, однак, про нього не знаю – здогадуюсь, що видає професор. У всякому разі страшенно це потрібна річ, і мені здається, що її слід було б всіма силами піддержати, в противному разі ми серед селянства за ці роки готові стратити стільки, що потім десятками літ не надолужаємо. [...] Селянський тижневик – це ж така пекуча потреба, що повинна з'єднати всі найкращі українські сили» [33, 559-560].

Після появи першого числа «Села», М. Грушевський отримав багато листів від колег, котрі одностайно схвалювали обрану ним редакційну політику. Так, Михайло Коцюбинський ділився своїми враженнями про першу селянську газету з редактором: «Тільки-що прочитав 1-е число «Села» і спішу поділитися з Вами своїми враженнями. А вони

– як найкращі. Число складено дуже цікаво, статті, особливо деякі, написані не тільки просто, але й талановито і читаються з великим інтересом. Зовнішній вигляд, ілюстрації – все це робить найкорисніші враження. Такої селянської часописи у нас досі не було. [...] Взагалі ж – можна поздоровити Вас і всіх, кому дорога народня справа, з великим придбанем, бо те, що досі було тільки мрією (гарна селянська газета) – нарешті зреалізувалося» [34, 292].

Не менш піднесено появу адресованої собі першої газети рідною мовою зустріли й самі селяни. Найбільш промовисто їхнє ставлення відбилося в надісланих до головного редактора численних листах. Для прикладу наведемо звернення до М. Грушевського селянина Д. Семенченка: «Шановний редакторе! Як в темному лісі жили ми до останнього часу. Не бачили і не чули, щоб в газеті або книжці писалося про щось нам цікаве або корисне нашою рідною мовою. Тяжке було те життя, гнили повітрям тхнуло воно. Та пережили ми все те, бо свіже повітря рознесло, розвіяло той тяжкий дух! Залунав і на селі людський, веселий гомін, почулося рідне слово і всміхнулася радо ньенька-Україна, бо веселіше стало жити її смутним дітям – селянам. Залетів до нас спочатку «Рідний край», тепер «Село» голосно читає селянин і з веселим обличчям повертається до свого неписьменного брата, а той аж крикне з дива: «Розумію! Все чисто дібрав!...», і обидва раді, обидва щасливі...» [1, 97].

Як бачимо, читач сприйняв появу «Села» як правдивий подарунок. Писав про це і сам М. Грушевський: «І читачі з народу цінили його [«Село»]; редакції не бракувало «читачів друзів» з селян і робітників, які при різних okazях заявляли їй свою вдячність і щире довір'я. Інтерес серед селян будило «Село» великий; знаю факти, де селяне умисно ходили на залізничну станцію за кільканадцять верст по «свою газету», щоб мати її скорше в руках» [35, 184]. Зрештою, про популярність «Села» свідчить і кількість передплатників – понад 2000, що зробило газету чи не найбільш читаним українським періодичним виданням на Наддніпрянщині в період між двома революціями.

Неабияка популярність «Села» і «Засіву» в українських народних та інтелігентських колах стала причиною специфічної «опіки» над виданнями з боку царської цензури. Відзначимо, що представники адміністрації доволі серйозно оцінили загрозу своєму впливу на селі, що йшла від редакційних М. Грушевським газет. Тож на видання посипалися численні фінансові кари за явні та вигадані прорахунки редакційної політики видавців. З певним дотепом про це оповів читачеві «Літературно-наукового вісника» сам головний редактор: «Се факт, що ні одне українське видавництво не було так високо отаксоване: крім явних репресій і кар, котрими прийнято сю газетку, вона від початків свого існування почала заборонюватися «секретно» всякими начальствами і відомствами на різні і всякі способи, включно до наказу з волостей адресатом її не видавати, а відсилати до канцелярії губернатора. Здається, що тільки «управление государственного конезаводства» и «ведомство императрицы Марии» не встигло видати спеціальних циркулярів, котрими забороняло передплачувати «Село» своїм підвладним» [35, 184]. Згадаємо також, що тема безнастанного переслідування редакційних М. Грушевським газет

постійно присутня на сторінках щоденника М. Грушевського, котрий охарактеризував цю «опіку» як «безпросвітній морок реакції, що затягує горизонти, не лишаючи ніякого просвітку» [36, 118].

Висновки. Підсумовуючи наші спостереження над особливостями культурної політики М. Грушевського як редактора селянських видань, насамперед відзначимо розуміння ним високої відповідальності перед своїм читачем. Йдеться про те, що усвідомлюючи об'єктивно невисокий освітній цenz селянина, учений, як і обіцяв у своєму редакційному зверненні у першому числі «Села», про всі підняті в газетах події українського чи міжнародного життя розповідав цілком об'єктивно і поважно. Власне ця серйозність тону та свідоме уникнення повчально-виховної риторики, переконали селянина у дійсній рівноправності діалогу читача і редактора. Симпатичними для селян газети були й сконструйовані та трансльовані М. Грушевським через різнопланові згадки ідеали модерного українства. Передусім, згадаємо цінність соборності українських земель, гордоців за свою історію, любові до рідної мови та поваги до культурного різноманіття. Також читачеві імпонували пропагований головним редактором оптимізм, заклики вірити у свої сили та діяльно сприймати виклики життя. Все це зробило «Село» та «Засів» правдивою школою національного самовиховання spragлого просвіти селянина, що мало наслідком небуденну популярність цих газет у широких читацьких колах. Насамкінець відзначимо, що нашу спробу реконструкції культурної політики М. Грушевського як видавця та редактора періодики для народу, вважаємо за ще один крок до цілісного осмислення феномену його громадсько-політичної публіцистики.

Список використаної літератури та джерел:

1. Ткаченко І. «Село» – перша українська суспільно-політична селянська газета // *Рукописна та книжкова спадщина України*. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 91–104.
2. Ткаченко І. В. Публіцистика Михайла Грушевського на сторінках тижневиків «Село» та «Засів» як джерело з історії української селянсько-робітничої дореволюційної періодики // *Рукописна та книжкова спадщина України*. – К., 2015. – Вип. 19. – С. 344–352.
3. Панькова С. Михайло Грушевський і народна газета «Село» у світлі мемуарних та епістолярних джерел // *Український історик*. – 2004–2005. – № 3–4; 1. – С. 25–46.
4. Грушевський М. До наших читачів // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 233–234.
5. Грушевський М. Століття Фінляндії // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 237–238.
6. Грушевський М. Просвітні товариства і гуртки // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 243–244.
7. Грушевський М. До наших читачів // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 282–283.
8. Грушевський М. На новий рік // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 258–259.
9. Грушевський М. Важна справа // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 276–277.
10. Грушевський М. Галицький сойм // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори*

- (1907–березень 1917)»
11. Грушевський М. До читальників // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 287.
12. Грушевський М. Чорна зоря // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 286.
13. Грушевський М. Князь Роман // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 318–319.
14. Грушевський М. Князь Костянтин Острозький // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 296–297.
15. Грушевський М. Гетьман Петро Сагайдачний // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 298–299.
16. Грушевський М. Гетьман Петро Дорошенко // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 291–294.
17. Грушевський М. Павло Полуботок // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 312–315.
18. Грушевський М. Пам'ятник Тарасу Шевченку // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 328–336.
19. Грушевський М. Шевченко і українська минушина // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 324–327.
20. Грушевський М. Микола Костомаров // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 306–307.
21. Грушевський М. Пантелеймон Куліш // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 309–311.
22. Грушевський М. Іван Франко // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 288–289.
23. Грушевський М. Володимир Винниченко // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 290.
24. Грушевський М. Володимир Антонович // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 301–302.
25. Грушевський М. Іван Нечуй-Левицький // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 320–321.
26. Грушевський М. Олександр Кістяківський // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 323.
27. Грушевський М. Селяни-мистці // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 305.
28. Грушевський М. Львів // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 345–347.
29. Грушевський М. Болди // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 343.
30. Грушевський М. Мстиславова церква в Володимирі-Волинськiм // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 359–360.
31. Грушевський М. З Хмельниччини // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 361–363.
32. Грушевський М. Україна // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–березень 1917)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 366–371.
33. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії. –

Архів. – Т. I. – Листування. – Т. I (А-Ж). – Київ–Філадельфія, 2003. – 959 с.
 34. Гісцова Л. Листи Михайла Коцюбинського до Михайла Грушевського // *Записки НТШ*. – Т. ССХХІV. Праці Філологічної секції. – Львів, 1992. – С. 272-324.
 35. Грушевський М. На українські теми. Недооцінювання // *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 2: Серія «Суспільно-політичні твори (1907–1914)»*. – Львів: Світ, 2005. – С. 183-188.
 36. Грушевський М. Щоденник, 1910 р. // *Український історик*. – 2002. – № 1-4. – С. 100-127.

References:

1. Tkachenko, I. (2005). «Village» – the first Ukrainian public-political peasant newspaper. *Manuscript and book heritage of Ukraine*. (issue 10), (pp. 91–104) [in Ukrainian].
 2. Tkachenko, I. (2015). Publicistic works of Mykhailo Hrushevsky on the pages of weekly newspapers «Village» and «Sowing» as a source from the history of Ukrainian peasants' and workers' prerevolutionary periodicals. *Manuscript and book heritage of Ukraine*. (issue 19), (pp. 344-352) [in Ukrainian].
 3. Pan'kova, S. (2004–2005). Mykhailo Hrushevsky and the people's newspaper «Selo» in the light of memoirs and epistolary sources. *Ukrainian Historian*. (issue 3–4; 1), (pp. 25–46) [in Ukrainian].
 4. Hrushevsky, M. (2005). To our readers: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 233-234) [in Ukrainian].
 5. Hrushevsky, M. (2005). Century of Finland: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 237-238) [in Ukrainian].
 6. Hrushevsky, M. (2005). Educational societies and circles: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 243-244) [in Ukrainian].
 7. Hrushevsky, M. (2005). To our readers: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 282-283) [in Ukrainian].
 8. Hrushevsky, M. (2005). For the New Year: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 258-259) [in Ukrainian].
 9. Hrushevsky, M. (2005). Important business: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 276-277) [in Ukrainian].
 10. Hrushevsky, M. (2005). Galician parliament: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 374-377) [in Ukrainian].
 11. Hrushevsky, M. (2005). To our readers: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 287) [in Ukrainian].
 12. Hrushevsky, M. (2005). Black flock: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 286) [in Ukrainian].
 13. Hrushevsky, M. (2005). Prince Roman: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 318-319) [in Ukrainian].
 14. Hrushevsky, M. (2005). Prince Konstantin Ostrozky: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 296-297) [in Ukrainian].
 15. Hrushevsky, M. (2005). Hetman Peter Sagaidachny: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 298-299) [in Ukrainian].

16. Hrushevsky, M. (2005). Hetman Petro Doroshenko: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 291-294) [in Ukrainian].
 17. Hrushevsky, M. (2005). Pavel Polubotok: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 312-315) [in Ukrainian].
 18. Hrushevsky, M. (2005). Taras Shevchenko's Monument: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 328-336) [in Ukrainian].
 19. Hrushevsky, M. (2005). Shevchenko and the Ukrainian past: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 324-327) [in Ukrainian].
 20. Hrushevsky, M. (2005). Mykola Kostomarov: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 306-307) [in Ukrainian].
 21. Hrushevsky, M. (2005). Panteleimon Kulish: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 309-311) [in Ukrainian].
 22. Hrushevsky, M. (2005). Ivan Franko: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 288-289) [in Ukrainian].
 23. Hrushevsky, M. (2005). Volodymyr Vynnychenko: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 290) [in Ukrainian].
 24. Hrushevsky, M. (2005). Volodymyr Antonovych: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 301-302) [in Ukrainian].
 25. Hrushevsky, M. (2005). Ivan Nechuj-Levytsky: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 320-321) [in Ukrainian].
 26. Hrushevsky, M. (2005). Oleksandr Konys'ky: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 323) [in Ukrainian].
 27. Hrushevsky, M. (2005). Peasant masters: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 305) [in Ukrainian].
 28. Hrushevsky, M. (2005). Lviv: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 345-347) [in Ukrainian].
 29. Hrushevsky, M. (2005). Boldy: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 343) [in Ukrainian].
 30. Hrushevsky, M. (2005). Mstislav's Church in Volodymyr-Volynsky: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 359-360) [in Ukrainian].
 31. Hrushevsky, M. (2005). From Khmelnytsky: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 361-363) [in Ukrainian].
 32. Грушевський М. Україна: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 3: Series «Socio-Political Works (1907 - March 1917)»*, (pp. 366-371) [in Ukrainian].
 33. Lypynsky, V. (2003). Complete collection of works, archive, studies. Archive. T.I. Correspondence. T. I (A-Z). Kyiv-Philadelphia [in Ukrainian].
 34. Giscova, L. (1992). Letters from Mikhajlo Kotsyubinsky to Mikhajlo Hrushevsky. *Memoirs of the SSS*. (issue CCXXIV), (pp. 272-324) [in Ukrainian].
 35. Hrushevsky, M. (2005). On Ukrainian themes. Underestimating: *Hrushevsky M.S. Works: 50 vol. Lviv: Svit, 2005. Vol. 2: Series «Socio-Political Works (1907 - 1914)»*, (pp. 183-188) [in Ukrainian].
 36. Hrushevsky, M. (2002). Diary, 1910. *Ukrainian Historian*. (issue 1–4), (pp. 100-127) [in Ukrainian].

V. Telvak

CULTURAL POLITICS OF MYKHAILO HRUSHEVSKY AS AN EDITOR OF VILLAGE MAGAZINES

The article is dedicated to the reconstruction of cultural politics of Mykhailo Hrushevsky as an editor and author of magazines «Selo» and «Zasiv». It has been proved that the fight against illiteracy of peasants was a priority task for M. Hrushevsky as an editor. An emphasis has been put on the fact that M. Hrushevsky was encouraging peasants for obtaining education as well as he was highlighting the need for bringing up the Ukrainian readership.

As it has been investigated, M. Hrushevsky invested efforts in formation of political culture of his reader. He was consistently putting forward the advantages of autonomous form of state organization regarding political tasks of Ukrainians in Russian Douma. However, it has been noted, that M. Hrushevsky was not imposing his own political preferences, but rather pointed on the need of taking into account the national interests.

It has been clarified, that the historical component of culture was of significant importance for M. Hrushevsky. His historical ideology can be traced in his texts, focused on historical personalities, memorials and events. The main goal of his historical journalism was to give his readers the feeling of unity of Ukrainian lands. His texts were abundantly illustrated which certainly influenced the enlightenment function of his works.

The reception of his work in village magazines was investigated as well. Both representatives of intelligentsia and peasantry gave excited feedbacks about his editing in the abovementioned journals. However, this excitement led to increasing popularity of these magazine, which was noticed by tsar censorship and eventually led to a halt of their publication.

The conclusion emphasizes on the objectivity and diligence of the historian in discussion of important questions. What was even more important is that he avoided the moralizing rhetoric's in his writings. The peasants highly appreciated the models of modern Ukrainians and Ukraine (e.g. the ideal of united Ukraine) designed by M. Hrushevsky. It has been proved, that this made magazines the school of national upbringing and led to the popularity of these magazines in broad reader circles.

Key words: M. Hrushevsky, cultural politics, publicistic works, «Selo», «Zasiv».

УДК 94:327.2(470:477)(045)

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-134-137

А.Ю. Чабан

доктор історичних наук, професор, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ВИТОКИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ ЩОДО УКРАЇНИ

У запропонованій статті проаналізовано становлення в історичній ретроспективі наукової бази імперської ідеології Росії. Висвітлено формування українського та російського етносів. Обґрунтовано прадавність етнічних процесів на землях України. Розкрито зміст основних дискусійних питань, які вплинули на зародження імперської ідеології Росії, а також сучасні прояви імперської політики Росії щодо України

Ключові слова: імперська політика Росії, наукова база імперської ідеології, етнотворчі процеси на землях України, сучасні прояви імперської політики.

Постановка проблеми. Сьогодні, як ніколи раніше, у весь зріст постало питання про історичні корені становлення взаємостосунків України та Росії. Події «гібридної» війни, анексія Криму, бойові дії у Донбасі всьому світу продемонстрували агресивну політику й ідеологію «русского мира», спроби агресивного північного сусіда вернути Україну під свій безпосередній вплив, стати на заваді руху нашої країни до кращих зразків цивілізаційного розвитку людства. Як зароджувалася та визрівала імперська ідеологія та політика Росії в історичній ретроспективі, які її сучасні прояви – це надзвичайно актуальні питання для сучасного розвитку української держави, її становлення у світовому співтоваристві, а також успішному протистоянню агресії північного сусіда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання порушеної нами теми досліджували В. Хвойка [2], В. Петров [3], В. Смолій та О. Гуржій [6] та інші. Увагу цьому питанню приділено у праці М. Костомарова «Книга битія українського народу» [9].

Автор статті ставить за мету дослідити витоки та шляхи розвитку імперської політики Росії щодо України.

Виклад основного матеріалу. Одним із наріжних каменів зародження імперської ідеології Росії постало питання про походження українського етносу. Тривалий час панівною залишалася, а для певної частини російських істориків і нині залишається теорія про меншовартість українського народу, положення про те, що його державності взагалі не існувало. Обґрунтуванням цієї точки зору слугували праці сотень імперських істориків, з-поміж яких М. Карамзін, В. Соловйов, В. Ключевський, М. Шахматов. Варто зазначити, що чимало вітчизняних істориків також обстоювали таку ж точку зору.

Основні постулати такої позиції:

– заперечення взагалі існування українського етносу, а народ який жив на Україні – це спольщена частина російського етносу;

– український етнос існує, але з'явився на історичній арені наприкінці XIV або на початку XV ст.;

– Київська Русь утворилася з Новгороду;

– український народ не мав своєї державності.

На догоду політикам імперської Росії розроблялися теорії домінування російського етносу на всьому просторі царської Росії, окремі історичні факти замовчувалися, інші трактувалися відповідно до пануючих доктрин. Відбулася міфологізація історії східних слов'ян, де на перший план виступав російський народ. Визначальну роль тут відіграло релігійне питання. Православна віра із середини XIX ст. стає державною ідеологією, інструментом насадження головних напрямів імперської політики.

У підсумку викристалізувалися висновки, доктрини, які володіли і, на жаль, володіють умами переважної більшості громадян Росії. Основні з них:

– у царські часи: насадження політики формування народу великої і неділимої Російської імперії, а відтак заперечення будь-яких точок зору про особливості розвитку народів національних окраїн. Для України насаджувалися теорії меншовартості, малоросійщини. Заборонялися прояви автономії, мова, культура;

– у радянські часи – політика нівеляції національних відмінностей, створення єдиного економічного простору, який сталевими тросами зв'язував національні окраїни в єдине ціле, формування єдиного радянського народу, з домінуючою позицією російської культури, мови,